

Təhsil islahatı fəaliyyətdədir

TƏHSİLİN PRIORİTET İSTİQAMƏTLƏRİNDƏN BİRİ

Aydın Əhmədov

Təhsil Nazirliyinin şöbə müdürü

Ənvər Abbasov

Təhsil Problemləri İnstitutunun direktor müavini

Təhsil sistemində islahatların məqsədi ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın təhsil sistemi dünya təhsil sisteminin standartları ilə uyğunlaşsın.

Heydər Əliyev

Açar sözlər: *integrasiya, təhsildə integrasiya, integrativ təlim, integrativ dərs, integrativ məzmun, integrativ standart, ümumi təlim nəticələri.*

Ключевая слова: *интеграция, интеграция в образовании, интегративное обучение, интегративный урок, интегративное содержание, интегративный стандарт, общие результаты обучения.*

Key word: *integration, integration in education, integrative training, integrative lesson, integrative content, integrative standard, general training results.*

Təhsildə integrasiya anlayışı ilkin olaraq onun semantikasını düşünməyi tələb edir. Müəllimlərin təbii olaraq öyrənmək istədikləri bu anlayış qloballaşmanın meydana qoyduğu mühüm tələblərdən biri olmaqla müasir təhsil prosesinin özünəməxsus keyfiyyət göstəricilərindən biri kimi diqqəti cəlb edir. Daha çox fəlsəfi yöndə başa düşülən integrasiya sözü həyatın bütün sahələrinə aid olmaqla sintetik xarakter daşıyır və bütövləşmə istiqamətində yeni yaranışın əsasında durur. Xüsusən cəmiyyət hadisəsi kimi integrasiya onun inkişaf istiqamətində dəyişikliklərini tənzimləməklə müasirliyi təmin edir.

"İntegrasiya latın dilində "integer" – "bütöv", "bütövləşmə" deməkdir, əslində sözün etimologiyası integrasiyanın siyasi proses kimi məzmun və missiyasını daha aydın ifadə edir. "Integer" sözündən yaranan "in-

tegratio" sözü də latın dilində "bərpa", "tamamlanan" mənasını verir" [1].

İntegrasiya termini XX əsrin sonundan daha fəal istifadə olunmağa başlasa da, onun ifadə etdiyi mahiyyət və məzmun həyat yarandığı gündən mövcud olmuş, onun varlığını təşkil etmişdir. Zaman-zaman diferensial yanaşmalar hissələrə bölünməni, ayrılıqları tənzimlədiyi kimi, integrasiya prosesləri də bütövləşmələrin, tamamlanmaların nəticəsi kimi meydana çıxmışdır. Bəşəriyyətin tarixi boyu progressiv xarakter daşıyan yeniliklər diferensial və həmçinin interaktiv yanaşmaların fonunda yaranmışdır. Bütün elm sahələrində, o cümlədən sosiologiyada, eləcə də pedaqogikada integrasiya önəmli yer tutmuşdur. Ona görə də pedaqogikada "integrasiya", "integrativlik", eləcə də "təhsildə integrasiya" və s. anlayışlardan daha çox istifadə olunmağa başlamışdır.

Qlobal dünyanın təhsil aləmində inteqrasiya aparıcı yer tutur. Ona görə də informasiyaların genişləndiyi bir dövrdə cəmiyyətin sürətlə və dəyişkən dinamikasını izləmək və ona müvaze olaraq inkişaf etmək üçün birləşmələr, bloklar yaratmaqla ümumiləşdirmələr aparmaq ən səmərəli strategiyalardan biri kimi qəbul edilir. Başqa sözlə, inteqrasiyaya müasir təhsilin sadə epitetlərindən biri kimi şou xarakterli anlayış kimi yanaşmaq olmaz. “Təhsildə inteqrasiya dəb, növbəti kompaniya deyildir. O, bu gün insan fəaliyyətinin bütün sferasını xarakterizə edən, əks etdirən bir tendensiya” [2].

Təhsilin bütün struktur elementlərinə aid olan inteqrasiya son dövrlərdə “inteqrativ təlim”, “inteqrativ dərslər”, “inteqrativ fənn” və s. anlayışlarda işlənir. Eyni zamanda inteqrativ təlimə xüsusi pedaqoji texnologiyalardan biri kimi yanaşılır.

Son dövrlərdə təhsildə inteqrasiya ilə bağlı yaranmış fikirləri bir neçə qrupa bölmək olar. Onlardan birincisi, inteqrasiyanın ümumipedaqoji və eləcə də fənlərə aid məsələ kimi qoyulması, onlar barəsində mülahizələrin irəli sürülməsi, onların inteqrasiya olunması məsələsidir. Burada fənlərin birləşdirilməsi, biliklərin fənlərarası və fəndaxili əlaqə müstəvisində dəyərləndirilməsi, didaktik sistemin sintezi kimi müddəalar prioritet təşkil edir. Göründüyü kimi, bu müddəalar konseptual mahiyyət kəsb edir və daha ümumi xarakter daşıyır. Fikrimizcə də təhsildə inteqrativliyin konseptual yanaşma kimi nəzərə alınması onun şəxsiyyətyönümlü mahiyyət kəsb etməsindən irəli gəlir. Şəxsiyyətyönümlülük isə daha çox inteqrativ bilik və bacarıqlara söykənən dəyərlərin mənimsənilməsini tələb edir ki, buna da yalnız inteqrativ təhsil prosesində nail olmaq mümkündür. Çünki “təlimdə inteqrasiyanın nəticəsi şagird təfəkkürünün inkişafında özünü göstərir. O, tədris-idrak fəaliyyətinin səmərəliliyində, sistemləşdirilməsində, eləcə

də də mədəni savadlılığın mənimsədilməsində təzahür edir” [2].

Bütün bunlar isə koqnitiv (idraki) təhsilin atributlarından biridir ki, ona yalnız inteqrativlik şəraitində nail olmaq mümkündür.

İkinci fikir daha ümumi xarakter daşımaqla inteqrasiyanın təhsil prosesinin bütün mexanizmlərində özünü göstərməsi, onun mahiyyətinə çökməsi ilə bağlıdır. Bu zaman inteqrasiya üçün zəruri hesab edilən zahiri görüntülər, əlamətlər istisna olunur.

Azərbaycan pedaqoji fikrində “inteqrativ təhsil”, yaxud “təhsilin inteqrasiyası”, eləcə də “inteqrativ təlim”, “inteqrativ dərslər” və s. anlayışlar artıq özünə yer tutmaqla istifadə olunmaqdadır. Müasir təhsil quruculuğunda onlardan yaradıcı şəkildə istifadə edilməkdədir. Azərbaycan təhsilinin elmi-nəzəri, psixopedaqoji problemləri ilə bağlı geniş tədqiqatları olan görkəmli psixoloq prof. Əbdül Əlizadə islahatın ilk dövrlərində yazırdı ki, “Müasir dövrdə humanitar fənlərin təbii-elmi fənlərlə inteqrasiyası daha çox vurğulanır. Bu ideya özü-özlüyündə son dərəcə durumludur. Bir tərəfdən elmi-tərəqqi şəraitində məktəb sadəcə olaraq humanitar fənlərin ekstensivləşdirilməsi yolu ilə inkişaf edə bilməz. Digər tərəfdən, fənlərin inteqrasiyasını dövrün sərt məntiqi ilə “təhsil gündəminə” çıxarıb. Respublikamızda bu sahədə ilk addımlar atılıb. “İnsan və cəmiyyət” inteqrativ fəndir. Bu sahədə əldə edilmiş təcrübə elmi-metodik meyarlarla təhlil olunmalıdır. Ən başlıca fənlərin inteqrasiyasının konseptual modeli işlənməlidir. Humanitar fənlərlə təbii-elmi fənlərin inteqrasiya məsələsi də ancaq bu kontekstdə həll oluna bilər” [3, səh. 65-66].

XX əsrin ilk illərindən ölkəmizdə aparılan təhsil islahatları dövründə prioritet fəaliyyət istiqamətlərindən biri inteqrativ təhsilin formalaşdırılması sahəsində görülmüş işlər olmuşdur. Bu işləri də iki istiqamətdə qruplaşdırmaq mümkündür ki, bütün

hallarda ümumi təhsil, eləcə də digər pillələrdə əldə olunmuş fənlərarası, fəndaxili əlaqələr sahəsində nailiyyətlər öyrənilərək ümumiləşdirilmiş, yeni təcrübənin yaradılmasında onlardan istifadə olunmuşdur. Eyni zamanda integrasiya məfhumuna aid mülahizələr nəzərə alınmış, yeni təhsil konsepsiyasının yaradılmasında onlardan istifadə edilmişdir. Belə qənaətə gəlinmişdir ki, “integrasiya müəyyən təhsil sistemi çərçivəsində şagirdlərin təfəkküründə dünyanın bütöv və bölünməz obrazını formalaşdırmaq, onları inkişafa və özünüinkişafa istiqamətləndirmək məqsədi ilə təlimin bütün məzmun komponentləri arasında struktur əlaqələri qurmaqla onları sistemləşdirməkdir” [4, səh.170].

Qeyd etmək lazımdır ki, 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının qəbul olunması ilə müstəqillik yolunda ilk addımlarını atan Azərbaycan bütün sahələrdə, o cümlədən təhsildə ümumi siyasətin zəruri prioritet istiqamətlərini müəyyənləşdirdi. Ulu öndər Heydər Əliyev ölkənin təhsil sahəsində milli siyasətin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı öz töhfələrini verdi. O, Azərbaycanın inkişaf etdirilməsi və müasir dünyadakı mövqeyinin möhkəmləndirilməsi məqsədilə Təhsil İslahatı komissiyasının iclasında çıxış edərək bildirdi ki, “indi bizdə təhsil sistemində islahatların məqsədi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan dünya təhsili sisteminin standartlarına uyğunlaşsın” [5, səh.101]. Həmin dövrdə qəbul olunmuş İslahat Proqramında bu fikir prioritet istiqamət kimi əsas götürülməklə fəaliyyətlərin əsasına gətirildi. Artıq ilk dəfə olaraq dövlətin islahatçılıq fəaliyyətinin didaktik əsasını təşkil edən prinsiplər qəbul edildi. “Demokratikləşdirmə, humanistləşdirmə, integrasiya, diferensiaslaşdırma, fərdiləşdirmə, humanitarlaşdırma prinsiplərinə əsaslanmaqla yeni təhsil sisteminin yaradılması” [6, səh. 6] mühüm vəzifələrdən biri kimi

İslahat Proqramına daxil edildi və islahatların aparıldığı dövrdə praktik olaraq həmin prinsiplərin reallaşdırılması istiqamətində işlər görüldü. Bu ideya aparıcı bir xətt kimi davam etdirilməklə 2009-cu ildə Təhsil Qanununda bir daha təsbit olundu.

Təhsil islahatı ilə bağlı aparılan quruculuq işlərinin integrasiya prinsipi əsasında aparılmasında başlıca istiqamətlərdən biri məzmunun müasir müstəvidə formalaşdırılması olmuşdur. Təhsilin məzmunu anlayışından danışarkən həmişə onun bilik, bacarıq və vərdislər sistemindən ibarət olması və proqramlarda, dərsliklərdə əks edilməsi xüsusi olaraq vurğulanır. Təbii ki, bu özlüyündə yaddaş məktəbinin göstəricilərindən biri olmaqla zamanında əhəmiyyətli rol oynasa da, sürətlə informasiyaların artdığı elmi-texniki inkişaf dövrünün tələblərinə cavab vermir. Artıq müasir dövrdə insanların həyatı bacarıqlara nail olmaları, idraki vərdislər qazanmaları üçün təfəkkür məktəbini keçməli, məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkür qabiliyyətlərinə yiyələnmələri əsas tələb kimi meydana çıxır. Bu isə öz növbəsində məktəb təhsilinin məzmununun integrasiya müstəvisində qurulmasını zəruri tələb kimi qarşıya qoyur. Ona görə də ümumi təhsilin yeni məzmununun qurulması zamanı cəmiyyətin ehtiyac və tələbatları nəzərə alınmaqla ölkə miqyasında ümumi təhsilin müxtəlif səviyyələri üçün ümumi nəticələr hazırlanmışdır. Bu nəticələr hər təhsil səviyyəsinin sonu üçün müəyyənləşdirilməklə daha çox insanın idraki, hissi və fiziki inkişafına aid edilmişdir. Milli səviyyədə qəbul olunmuş bu nəticələri mahiyyət etibarilə kompetensiyalar kimi də adlandırmaq mümkündür.

Qəbul olunmuş nəticələrin milli səviyyədə reallaşdırılması üçün fənlər müəyyənləşdirilmişdir. Bu fənlərin integrativ xarakterdə olması onların şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılmasına yönəldilməsi başlıca cəhət kimi nəzərə alınmışdır.

Ümumiyyətlə, fənn təhsildə nəzərdə tutulmuş məqsədlərin və nəticələrin həyata keçirilməsində mühüm əhəmiyyəti olan məzmun elementidir. Onlar elm sahələrinə əsaslınsalar da, zəruri elmi anlayışlardan ibarət müəyyən sistemi təqdim etsələr də, məzmun və struktur elementlərinə görə fərqlidirlər. Fənlər pedaqoji, psixoloji, fizioloji elementləri ilə daha çox öyrədici xarakterə malik olduğundan praktik əhəmiyyət daşıyır. Şagirdlərin müəyyən yaş səviyyəsində inkişafını başlıca məqsəd kimi qarşıya qoyur. Ona görə də fənlərə məzmun sahəsində pedaqoji araşdırmaların nəticəsi kimi yanaşılır. Onun həm adlandırılmasında, həm də məzmununun müəyyənləşdirilməsində integrativliyin nəzərə alınması vacib tələblərdən hesab edilir. Təhsil islahatlarının aparıldığı dövrdə bu cəhət xüsusilə nəzərə alınmış, məzmun islahatlarının aparılmasında integrativliyin gözlənilməsinə önəm verilmişdir.

Təhsil islahatının gedişi dövründə bu cəhət nəzərə alınmaqla ümumtəhsil fənlərinin tərkibi ölkə səviyyəli ümumi təlim nəticələri (standartlar) baxımından yeniləşdirilmişdir. Hər fənnin ümumi təhsil sistemindeki yeri və rolu əsaslandırılmış, ondan gözlənilən nəticələr müəyyən olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1999-cu ildə qəbul etdiyi “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları” ilə müqayisədə 2010-cu ildə təsdiq etdiyi “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları)” sənədində fənlərin sayı azaldılmışdır. Belə ki, “İnsan və cəmiyyət”, “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası”, “İqtisadiyyatın əsasları”, “Təbiətşünaslıq”, “Həyat bilgisi”nə, “Rəsmxəl”, “Əmək hazırlığı”, “Texnologiya”ya, “Astronomiya”, “Fizika”ya integrasiya olunmaqla fənlərin sayı 26-dan 18-ə endirilmişdir. Bütün fənlərin praktik istiqamətdə gücləndirilməsi, onların şəxsiy-

yətin formalaşdırılmasına yönəldilməsi prioritet hesab edilmişdir. Ən başlıcası onların koqnitiv (idraki) istiqamətdə funksiyalarının artmasına üstünlük verilmişdir.

İntegrativ fənlərin yaradılması məntiqi olaraq integrativ proqram və dərsliklərin, eləcə də dərs vəsaitlərinin yaradılması zərurətini doğurur. Təhsil siyasətindən irəli gələn vəzifə kimi yeni fənlər üzrə təhsil proqramlarının (kurikulumların) integrativ xarakterə malik olması, onların şəxsiyyətin formalaşması baxımından konseptual xarakter daşması, istiqamətverici mənbəyə çevrilməsi mühüm şərt hesab edilir. Yeni təhsil proqramlarında (kurikulumlarda) bu məsələyə xüsusi olaraq diqqət yetirilmiş, şagirdlərin siniflər, səviyyələr üzrə inkişafına qoyulan standart tələblər hazırlanmışdır. Ölkə miqyasında ilk dəfə hazırlanan bu standartlar özlərinin integrativ xarakterinə görə təlim əhəmiyyəti daşıyır. Əvvəla, onlar hər mərhələdə şagirdlərin inkişaf səviyyələrinə qoyulan dövlət tələbi hesab edilməklə həm təlim, həm də inkişafın idarə olunması baxımından maraq doğurur. Təhsildə maraqlı olan hər kəsin fəaliyyətinin nizamlanmasına imkan yaradır.

İkinci isə fənlər arasında və fəndaxili integrasiyanın nəzərə alınmasıdır. İnsanlar özlərini inkişaf etdirmək üçün bu təhsil yanaşmasına həmişə istinad etmişlər. Ona görə də ənənəvi və klassik pedaqogikada bu məsələyə yer ayrılmış, fənlərarası əlaqə və fəndaxili əlaqələrin əhəmiyyətindən bir prinsip, yaxud metod kimi danışılmışdır. Fənlərin tədrisi metodikasında həmin məsələ praktik əhəmiyyəti olan bir problem kimi özünə yer tutmuş, ötən əsrin sonlarında ayrı-ayrı fənlərin proqramlarına gətirilmiş, orada xüsusi qeydlərin verilməsi məqsəduyğun hesab edilmişdir. Bu qeydlər ümumi epizodik xarakter daşısa da, müəllimlərin marağına səbəb olmuş, tədris fəaliyyətlərinin səmərəli qurulmasında əhəmiyyətli rol oyna-

mışdır. Müasir dünyada informasiyaların çoxalması əlaqələrin sıxlaşması, ardıcıl və sistemli qurulması zərurətini yaratmışdır. Xüsusilə təhsildə onun didaktik əsasda qurulması mühüm pedaqoji problem kimi meydana çıxmışdır. Fənlərarası və fəndaxili əlaqələrin integrasiya müstəvisinə gətirilməsi, onun mühüm təhsil prinsiplərindən birinin tərkib hissəsi kimi nəzərə alınmaqla tətbiq olunması məqsədmüvafiq hesab edilmişdir. Elə bu səbəbdən də təhsilin bütün səviyyələri üzrə təlimin məzmunu, təşkili və idarə olunması parametrlərində onun ciddi nəzərə alınması barədə nəticələrə gəlinmişdir.

Son illərdə aparılmış təcrübələrə əsaslanaraq demək olar ki, fənlərarası və fəndaxili münasibətlərin sadəcə əlaqə deyil, integrasiya xarakteri daşması bu münasibətlərin daha sıx və möhkəm olmasına, onun bütöv bir prosesə çevrilməsinə şərait yaradır. Müəllimlər pedaqoji prosesdə ondan daha səmərəli qaydada istifadə etmək imkanı qazanırlar. Bundan əlavə, fənlərarası və fəndaxili integrasiya interaktiv öyrənməyə geniş yol açır. Şagirdlərin təbiət, cəmiyyət və insanlar haqqında qarşılıqlı əlaqələr şəraitində qurulmuş biliklərə yiyələnməsini stimullaşdırır.

“İntegrativ öyrənmə şagirdlərin ətraf mühitin müəyyən aspektlərini müxtəlif fənlərə aid biliklər vasitəsilə geniş araşdırmasıdır” [7, səh. 22]. Fənlərarası və fəndaxili əlaqə bu imkanları genişləndirməklə şagird fəaliyyətini məntiqi, tənqidi və yaradıcı məcrada istiqamətləndirir, onun koqnitiv xarakter almasına təsir göstərir.

Yeni konsepsiyaya uyğun yaradılmış təhsil proqramlarında (kurikulumlarda) integrasiya əsas tələblərdən biri kimi nəzərə alınmışdır. Orada bütün hissələrin arasında integrativliyin gözlənilməsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Ona görə də hər bir fənn üzrə yeni təhsil proqramlarının (kurikulumların) məzmun, strategiya və qiymətləndirməyə

aid hissələri arasında bağlılıq yaradılmış, onları bütöv bir konseptual sənəd kimi formalaşdırmaq mümkün olmuşdur.

Fənlər üzrə təhsil proqramlarında (kurikulumlarda) integrasiya fənnin təlimi məzmununun komponentlərindən biri kimi hazırlanmışdır. Xüsusi cədvəllər formasında verilən həmin materiallarda fənlər üzrə uyğun gələn nəticələrin əlaqəliliyi ifadə edilmişdir. Nəticələrin kodları göstərilməklə əlaqəlilik koordinasiya olunmuşdur. Hər bir fənnə aid nəticələrin məntiqi bağlılığı, ardıcıl inkişafa xidmət göstərməsi mühüm tələb kimi diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Təhsil proqramlarının (kurikulumların) məzmununda fənlərarası və fəndaxili integrasiyanın nəzərə alınması, təhsil standartlarının əlaqəliliyi baxımından onların konkret olaraq göstərilməsi və təsdiq olunaraq istifadəyə verilməsi, ilk növbədə, bu integrasiyanın ciddiliyinə dəlalət edir və onun yerinə yetirilməsini şərtləndirir. Hər hansı dərslik komplektinin yazılmasında ona minimum tələb kimi dəyər verilir. Ona görə də dərslikləri və dərs vəsaitlərini yazan, birinci növbədə, təhsil proqramlarının (kurikulumların) xüsusiyyətlərini yaxından öyrənməli və fəaliyyətlərinin əsasına gətirməlidirlər.

Odur ki, yeni təhsil konsepsiyasında təlimin integrativ məzmununun ardıcıl olaraq davam etdirilməsi, onun yeni texnologiyalar zəminində mənimsənilməsinə tələb edir. Başqa sözlə, integrativ məzmun integrativ texnologiyanın olması zərurətini meydana çıxarır. Sinkretik xarakterinə görə dərs bunların içərisində ən əhəmiyyətli hesab edilir. Akad. M.M. Mehdizadənin təbircə demiş olsaq, “...dərs pedaqoji prosesin hüceyrəsi deyil, onun özəyidir, onun həlledici hissəsidir. Onda pedaqogikanın xeyli hissəsi deyil, şagirdlərin təlim və tərbiyəsinin məzmunundan, yollarından, prinsip və metodlarından bəhs olunan əsas hissəsi cəmlənir”

[8]. Bu mənada dərslər özü də təlimin ən integrativ formalarından biri kimi dəyərləndirilir və orada müxtəlif parametrlərlə pedaqoji fəaliyyətlərin birləşdirildiyi aydın görünür.

Təbii ki, bu integrativlik, ilk növbədə, təlimin integrativ məzmununun məntiqi davamıdır. Onun növbəti addımında reallaşdırılmasıdır. İkinci isə müəllimin bir dərslər saatında fəaliyyətini istiqamətləndirən planıdır. Bu planda integrasiya elementinin olması, ona mövzu, məqsəd, üsul və təchizatlar sisteminin daxil edilməsi müasir pedaqoji tələblərdən hesab edilir. Belə ki, müəllim özünün gündəlik dərslər planında təlim məqsədinə uyğun olaraq reallaşdırdığı strategiyalara integrasiya məsələlərini daxil edir. Fəaliyyətinin inkişaf yönümlü olmasında ona mühüm amil kimi yanaşır. Müəllim həm də planının ümumi müddəalarında dərslərin gedişinə aid apardığı qeydlərdə integrasiyadan necə istifadə etdiyini nəzərə çatdırır. Təhsil proqramlarına daxil edilən dərslər planı nümunələrinə integrasiya elementlərinin seçilməsi, yerləşdirilməsi, bir texnologiya kimi ondan istifadə olunması barədə tövsiyələr verir.

Belə tövsiyələr təlim prosesinin, onun təşkilat formalarının bilavasitə integrativ əsasda qurulmasına aid istiqamətverici bir resursdur. Ona bir nümunə kimi yanaşmaq və ondan yaradıcı istifadə etmək hər bir müəllimin vəzifəsidir. Bundan əlavə, təhsil proqramlarında (kurikulumlarda), perspektiv (illik) planlaşdırma nümunələrində də integrasiya xüsusi komponent kimi nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Prezidenti tərəfindən təsdiq olunmuş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında ölkəmizdə aparılan təhsil islahatlarına, onun məzmununda gedən dəyişikliklərə xüsusi qiymət verilir. Göstərilir ki, “Təhsilin məzmunca yeniləşməsinə istiqamətlənmiş islahat tədbirləri görülmüş, Azərbaycan təhsilinin Avropa

təhsil məkanına integrasiya istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atılmışdır” [9].

İlk növbədə, burada ümumi təhsilin kulturoloji yanaşma tərzilə formalaşmış şəxsiyyətyönümlü və nəticəyönümlü məzmununun yaradılması bu addımlardan biri kimi diqqəti cəlb edir. Eyni zamanda ümumi təhsildə dəyərləri ifadə edən ümumi nəticələrin (kompetensiyaların), eləcə də integrativ fənlərin yaranması, ümumiyyətlə, fənlərdə integrativliyin güclənməsi əldə olunmuş nailiyyətlərdəndir.

Hazırda aparılan islahatyönümlü işlərə və onların sürətinə gələcəyin prizmasında daha yüksək tələblər qoyulur. “Azərbaycan-2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında qeyd olunur ki, “Azərbaycan təhsilinin dünya və Avropa təhsil məkanına integrasiyası güclənəcəkdir” [9]. Bu fikir ulu öndər Heydər Əliyevin 90-cı illərin sonunda Azərbaycan təhsilinin dünya və Avropa təhsilində integrasiya olunması barədə söylədiyi fikirlərin davamı kimi səslənməklə müasir dövrdə təhsil sahəsində vəzifələrimizi müəyyənləşdirir.

Dünya və Avropa təhsilində integrasiya olunma, hər şeydən əvvəl, təhsilin bütün sahələrində global təhsil tendensiyalarını davam və inkişaf etdirmək zərurətini doğurur. Bu tendensiyalardan biri təhsildə integrasiyadır.

Gələcəkdə ümumi təhsilin məzmununun integrasiyasında nələr prioritet ola bilər?

Bu ritorik sualın ətrafında düşünərkən əldə olunmuş təcrübələri və təhsildəki mövcud durumu nəzərə almaqla bir daha “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının təhsil haqqında müddəalarına qayıtmaq məntiqi cəhətdən məqsədə uyğun hesab edilir. Bu sənəddə qeyd olunur ki, “12 illik ümumi təhsil sisteminə keçid təmin ediləcək. Şagirdlərin idrak fəallığını, ümumi inkişafını ləngidən mövcud “yaddaş məktəbi”ndən “təfəkkür və düşüncə məktə-

bi”nə keçidin təmin olunması məqsədilə sistemli tədbirlər həyata keçiriləcəkdir” [9].

Bu müddəadan Azərbaycanın gələcək məktəbinin üfüqləri görünür. Həmin üfüqlərdə bərq vuran, parıldayan “düşüncə məktəbi”nin zərrin işıqlarıdır ki, ona çatmaq üçün ümumi təhsilin elmi-metodiki sferasını dəyişmək, müvafiq yanaşmalardan, texnologiyalardan istifadə etmək lazımdır. Dünya təhsilində “integrativ təhsil” belə texnologiyalardan biri hesab edilir ki, islahatın ilk illərindən başlayaraq ondan istifadə olunur. Pedaqoji mənbələrdə göstərilir ki, “XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq təbiət elmləri sahəsində yeni fənlərarası elmi istiqamət – sinergetika meydana gəlir. Hansı ki, həmin sahə müxtəlif mürəkkəb makrosistemlərin – fiziki, kimyəvi, bioloji, texniki, iqtisadi, sosial və sair elmlərin özünütəşkilini, ümumi qanunauyğunluqlarını, prinsiplərini ehtiva edir... Fənlərarası biliklərin metodologiyasının spesifikasiyası başlıca olaraq integrativlik, sintezləşdirmə tendensiyası ilə bağlıdır” [10, səh. 191].

Araşdırmalardan belə nəticəyə gəlinir ki, “...sinergetikanın nailiyyətləri humanitar və dəqiq elmlərin ənənələrinin, metodlarının və yanaşmalarının köməyi ilə təhsilin modernləşdirilməsi üçün geniş imkanlar açır” [10, səh. 191]. Modernləşmə prosesində humanitar və dəqiq elmlərin qovşağı yaranır. Həmin qovşaqda integrativ standartlar hazırlamaq, integrativ dərslər keçmək və integrativ düşüncə tərzini formalaşdırmaq istiqamətində fəaliyyətlər birləşir.

Məlum olduğu kimi, ümumi orta təhsil icbaridir. Təhsil Qanununda onun məqsədi belə göstərilmişdir: “Ümumi orta təhsilin məqsədi təhsilalanların şifahi nitq və yazı mədəniyyətinin, ünsiyyət bacarığının, idrak fəallığının və məntiqi təfəkkürünün inkişafını, təhsil proqramına daxil olan fənlər üzrə və eləcə də dünya sivilizasiyasının inkişafı haqqında müvafiq bilik və təsəvvürlərinin

formalaşdırılmasını, müasir informasiya-kommunikasiya vasitələrindən istifadə etmək qabiliyyətini, hadisələri qiymətləndirmək və öz gələcək fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirmək bacarığını təmin etməkdən ibarətdir” [11].

Göründüyü kimi, ümumi təhsilin bu səviyyəsində şagirdlərin inkişafı ilə bağlı müəyyən olunmuş məqsədlər daha çox həyatı xarakterdə olub, praktik əhəmiyyət daşıyır. Onları reallaşdırmaq üçün şagirdlərə ən zəruri biliklər əsasında daha çox praktik faydası olan bacarıqlar, qabiliyyətlər aşılamaq lazımdır. Bu təhsil səviyyəsi üçün Milli Kurikulumda müəyyən olunmuş ümumi nəticələr də bilavasitə idraki, hissi və psixomotor bacarıqlardan ibarət dəyərlərin formalaşmasına yönəldilmişdir. O səviyyəyə aid fənlər də məhz həmin tələblər əsasında bir daha nəzərdən keçirilməli və müvafiq fənlərin birləşməsindən ibarət integrativ fənlər yaradılmalıdır.

Bu baxımdan kimya, fizika, biologiya fənlərinin inteqrasiya olunaraq bir fənn kimi tədris planına daxil edilməsi məntiqə uyğun hesab edilir. Eyni zamanda şagirdlərin artıq təlim yükündən azad olması, onlarda integrativ təfəkkürün formalaşması baxımından faydalı bilinir.

Ümumi orta təhsil səviyyəsində şagirdlərdə ictimai şüurun formalaşdırılması, onlarda müəyyən təsəvvürlərin yaradılması heç də ictimai elmlərin diferensiasiya olunaraq geniş planda tədrisini tələb etmir. Əksinə, ictimai fənlərin bir müstəvidə inteqrasiya olunması şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılması baxımından əhəmiyyət daşıyır.

Azərbaycan dili və ədəbiyyat fənlərinin təlimi sahəsində ölkəmizdə böyük ənənə yaranmış və geniş təcrübə toplanmışdır. Son dövrlərdə bu fənlər üzrə yeni təhsil proqramları (kurikulumları) hazırlanarkən bu baxımdan həm Azərbaycanda, həm də dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində mövcud vəziyyət öy-

rənilərək təhlil olunmuş, yeni fənn standartlarının yaradılmasında onlara istinad edilmişdir. Azərbaycan dilinin müxtəlif üslublu mətnlər üzərində öyrədilməsi texnologiyası praktik əhəmiyyəti olan təcrübə kimi genişləndirilmiş, onun icbari təhsil səviyyəsində ədəbiyyatla birləşdirilərək inteqrasiya olunması imkanlarını reallaşdırmışdır. Əslində bu reallıq hər iki fənnin məqsəd və vəzifələrinə uyğun olaraq hazırlanmış sinif standartlarındakı oxşarlıqdan irəli gəlmişdir. Eyni zamanda hər iki fənnin nitq mədəniyyəti formalaşdırmaq istiqamətində müəyyənləşdirilmiş vəzifələrinin məntiqi davamı kimi meydana çıxmışdır. Ona görə də bu fənlərin icbari təhsil səviyyələrində bir adda inteqrasiya olunması gələcəkdə həyata keçiriləcək islahat yönümlü tədbirlərdən biri ola bilər.

Ümumi təhsildə inteqrasiyanın aparılması bu sahədə ciddi elmi, pedaqoji, metodik araşdırmaların təşkilini istisna etmir. İnteqrasiya sahəsində praktik fəaliyyətimizin nəzəri-pedaqoji əsaslarının öyrənilməsi, bütövlükdə islahatçılıq fəaliyyətimizin əsasına gətirilməsi bu günümüzün təxirəsalınmaz vəzifələrindən biri kimi öz həllini gözləyir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan.../69130.htm
2. ido.tsu.ru/ss/?unit=356&page=1158
3. Əlizadə Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür: ideyalar, prinsiplər, problemlər. Bakı: Adiloğlu, 2001.
4. Ümumtəhsil məktəblərinin I-IV sinifləri üçün fənn kurikulumları. Bakı: Təhsil, 2008.
5. Azərbaycanın təhsil siyasəti (1998-2004). Bakı: Çarşıoğlu, 2005.
6. Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı. Bakı, 1999.
7. Kərimov F., Əhmədova M., Varella G., Reyli Ə. İnteqrativ kurikulum: mahiyyəti və nümunələr. Bakı: Adiloğlu, 2006.

8. Mehdizadə M. Ümumtəhsil məktəblərində təlim və tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları. Bakı: Maarif, 1982.

9. <http://www.president.az/>

10. Педагогические технологии: Учебное пособие для студентов педагогические специальностей/ Под общей ред. В.С.Кукулина. Москва ККЦ "Мар Т"; Ростов Н/Д: Издательский центр "Мар Т", 2004.

11. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2009.

А.Ахмедов,

Э.Аббасов

Одно из приоритетных направлений образования

Резюме

В статье исследуются понятие содержания интеграции, а также теоретико-педагогическое начало. Все подходы обобщаясь выдвигаются адекватные положения. Определяется решающая роль интеграции в создании нормативно - правовой базы образования и главные направления применения её в обучении в Азербайджане.

A.Ahmadov

A.Abbasov

One of the priority directions of education

Summary

In the article the theoretical and pedagogical sources of the conception, content and usage of integration in education sphere are researched, relevant conclusions are made by summarizing approaches. The key role of integration in forming the normative-law base of education in Azerbaijan, the basic directions of using it in training is defined.